

**Карпенко Ю.О.**  
кандидат біологічних наук, доцент,  
завідувач кафедри екології та охорони природи,  
Національний університет «Чернігівський колегіум»  
імені Т.Г. Шевченка,  
м.Чернігів, [usch2011@i.ua](mailto:usch2011@i.ua)

## **ФЛОРИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІЇ МЕЗИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ**

НПП «Мезинский» (площадь территории 31035,2 га) находится в границах Понорницкого лесового острова, самого большого деснянского «острова» а пределах Украины. Ландшафты НПП — переходные от полеских к лесостепным, данная территория имеет наибольшую эродированность и оголение коренных пород.

Флора национального природного парка «Мезинский» включает 772 вида спонтанной флоры, 194 вида культивированной флоры и 17 видов раритетной группы. Распределение представлено таким образом: отдел *Lycopodiophyta* представлен 2 семействами, 2 родами и 3 видами; отдел *Equisetophyta* представлен 1 семейством, 1 родом и 7 видами, отдел *Polypodiophyta* включает 10 семействами, 12 родами и 15 видов; отдел *Pinophyta* представлен 2 семействами, 4 родами и 5 видами; отдел *Magnoliophyta* включает представителей 2 классов: *Liliopsida* включает 22 семейства, 72 рода и 131 вид; *Magnoliopsida* — 77 семейств, 323 рода и 569 видов.

**Ключевые слова:** Мезинский национальный природный парк, Новгород-Северское Полесье, флора, растительность

Мезинський національний природний парк (далі — НПП «Мезинський») створено 10 лютого 2010 року у Коропському районі Чернігівської області. Він має площу 31035,2 га, в тому числі 8543,9 га — у постійному користуванні.

За геоботанічним районуванням територія НПП належить Новгород-Сіверсько-Понорницького району дубово-сосно-

вих, дубових лісів та заплавних лук Чернігівсько-Новгород-Сіверського (Східно-Поліського) округу дубово-соснових та соснових лісів Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Територія НПП знаходиться в межах Понорницького лесового острова, найбільшого деснянського острова а межах України. В цілому ландшафти НПП «Мезинський» — перехідні від поліських до лісостепових, дана територія має найбільшу еродованість та оголення корінних порід. Долина Десни та її правобережні притоки, балки та яри розрізають всю товщу антропогенових та палеогенових відкладів і глибоко врізаються в товщу відкладів крейди. Основними ґрунтоутворюючими породами виступають лесовидні суглинки, що підстилаються мореною [4–5].

Флора національного природного парку «Мезинський» налічує 772 види спонтанної флори, 413 родів з 114 родин [2].

Розподіл наведений таким чином: відділ *Lycopodiophyta* представлений 2 родинами, 2 родами та 3 видами; відділ *Equisetophyta* представлений 1 родиною, 1 родом та 7 видами; відділ *Polypodiophyta* включає 10 родин, 12 родів та 15 видів; відділ *Pinophyta* представлений 2 родинами, 4 родами та 5 видами; відділ *Magnoliophyta* включає представників 2 класів: *Liliopsida* — 22 родини, 72 роди та 131 види; *Magnoliopsida* — 77 родин, 323 роди та 569 видів.

В таблиці 1 наведені провідні родини спонтанної флори судинних рослин НПП «Мезинський», які визначають загальний характер флори, її основні риси і переважання типів рослинності. Так, високі позиції у складі флори родин *Cyperaceae* *Fabaceae* показують поліський характер флори, а родина *Rosaceae* діагностує значні площі ценозів лісової рослинності, родин *Asteraceae*, *Poaceae* — на різноманітність нелісових угруповань лучних, болотних і прибережновожних ценозів.

Ценотична приуроченість видів судинних рослин на території НПП «Мезинський» визначається комплексом чинників, серед яких має місце і збереженість природної рослинності на території НПП. Слід відзначити, що лісистість території НПП становить 38%, луки (переважно заплавної групи) займають 16% території, площі під болотами становить 1%, водойми — 3%. Вододільні простори розорані і зайняті під сільськогосподарськими угіддями (35%), а під забудовами і дорогами знаходиться 7% площі території національного природного парку.

Провідні родини спонтанної флори судинних рослин  
НПП «Мезинський»

№	Родина	Кількість родів	Частка родів (%)	Кількість видів	Частка видів (%)
1.	<i>Asteraceae</i>	48	11,65	84	10,9
2.	<i>Poaceae</i>	35	8,49	63	8,16
3.	<i>Rosaceae</i>	20	4,85	52	6,74
5.	<i>Fabaceae</i>	16	3,88	42	5,44
4.	<i>Cyperaceae</i>	4	0,97	35	4,53
6.	<i>Lamiaceae</i>	20	4,85	34	4,40
7.	<i>Caryophyllaceae</i>	19	4,61	27	3,49
8.	<i>Brassicaceae</i>	19	4,61	27	3,49
9.	<i>Apiaceae</i>	21	5,10	24	3,11
10.	<i>Ranunculaceae</i>	9	2,18	21	2,72
11.	<i>Polygonaceae</i>	7	1,70	18	2,33
12.	<i>Veronicaceae</i>	3	0,73	17	2,20
13.	<i>Salicaceae</i>	2	0,48	15	1,94
14.	<i>Chenopodiaceae</i>	3	0,73	13	1,68
15.	<i>Boraginaceae</i>	7	1,70	11	1,42
16.	<i>Rubiaceae</i>	2	0,48	10	1,29
17.	<i>Orchidaceae</i>	5	1,21	8	1,04
18.	<i>Scrophulariaceae</i>	2	0,48	5	0,65

Інші ранги провідних родин спонтанної флори судинних рослин НПП «Мезинський» показують вплив на флору судинних рослин різних чинників, зокрема природно-географічного характеру (Понорницький лесовий острів, відроги Середньоросійської височини), геоморфологічного і едафічного змісту (яружно-балкова мережа, ерозійні процеси, виходи вапнякових порід, карбонатні групи ґрунтів), вплив південних видів, протиерозійні насадження, наміри і діяльність в минулому лісових господарств щодо створення насаджень з інтродукованими або нетиповими лісовими культурами.

Група культурних і інтродукованих налічує 194 види, які пов'язані з діяльністю людини на території НПП, з видами сільськогосподарської діяльності (вирощування зернових, овочевих, технічних і кормових культур), озелененням населених пунктів, пришкільних і присадибних територій, дендрологічною колекцією центрального офісу НПП, меморіальним парком Борщова і лісгосподарською діяльністю.

На території НПП «Мезинський» виявлено 18 видів судинних рослин, занесених до Червоної книги України [6]: До Додатку I Бернської конвенції занесено 3 види, виявлених на території НПП «Мезинський». Це водяний горіх плаваючий, сальвінія плаваюча та юрїнея волошковидна (*Jurinea cyanoides* (L.) Reichenb.), яка зростає в псамофітних угрупованнях соснових лісів та узліссях. [1]

З Європейського Червоного списку на території НПП відмічено 3 види, серед них щавель український (*Rumex ucrainicus* Fisch. Ex Spreng), глід український (*Crataegus ucrainica* Rojark.), козельці українські (*Trapogon ucrainicus* Artemcz.).

Досить цінними на території НПП «Мезинський» є популяції (6 місцезростань) реліктового виду страусового пера звичайного (*Matteuccia struthiopteris*), які місцях зростання утворює групи, що нараховують від 25 до 100 і більше екземплярів, висота окремих екземплярів досягає 100–120 см з своєрідною бокаловидною формою.

На території НПП виявлено 3 популяції вільхи сірої (*Alnus incana*), релікту льодовикового періоду, що зростають на днищах ярів (окол. с. Покошичі, ландшафтні заказники «Мезинська Швейцарія», «Свердловський [1, 3].

На території НПП виявлено 15 видів папоротеподібних, які здебільшого мають певну еколого-ценотичну і екотопічну приуроченість, і характеризуються рядом нетипових для регіонів видів. Серед них *Phegopteris connectilis* (Michx.) Watt, *Polypodium vulgare* L., *Polystichum aculeatum* (L.) Roth, *Polystichum braunii* (Spenn.) Fee.

На території НПП «Мезинський» переважає лісова рослинність, що представлена переважно дубові, липово-дубові, кленово-липово-дубові лісами, в яких *Quercus robur* завжди формує перший ярус з домішками інших порід. Другий ярус створюють *Tilia cordata* та *Acer platanoides*. Угруповання представлені такими субформаціями як дубовою, липово-дубовою, клено-

во-липово-дубовою, липовою, грабово-дубовою (ландшафтний заказник «Рихлівська дача»), ясеновою (ботанічний заказник «Вишенська дача»).

Дубові ліси займають значні площі в центральній частині НПП «Мезинський» на схилах ярів і балок різних експозицій крутизною від 5° до 30°, а також вкривають плато на нерозораних ділянках. Серед дубових лісів переважають середньовікові та досягаючі, стиглих збереглося мало. Густий підлісок формує висока (до 5 м) *Corylus avellana*. В трав'яному покриві домінують в залежності від екологічних умов *Aegopodium podagraria*, *Stellaria holostea*, *Carex pilosa*, *Asperula odorata*. Типовими неморальними асектаторами видами виступають *Lathyrus vernus*, *Asarum europaeum*, *Viola mirabilis*, *Mercurialis perennis*.

Липово-дубові та кленово-липово-дубові ліси, основні масиви яких зосереджені в урочищах біля с. Великий Ліс, займають вузькі міжбалочні шпилі та круті (25–35°) схили. За віком переважають середньовікові та досягаючі; середньобонітетні і високоповнотні деревостани чітко двоярусні. Перший ярус сформований дубом з домішкою *Fraxinus excelsior*. Другий ярус нижчий на 4–6 м, утворений липою серцелистою та кленом гостролистим. Густий і високий підлісок утворює ліщина звичайна. В трав'яному покриві домінують яглиця звичайна та осока волосиста.

В західній частині парку зустрічаються грабово-дубові ліси, серед них найбільш поширеною групою асоціацій є *Carpineto-Querceta caricosa (pilosae)*, що розміщуються на моренних відкладеннях. На території заказника «Рихлівська дача» поширені похідні грабово-дубових лісів. Одноярусний і дуже густий деревостан в різних співвідношеннях утворюють граб звичайний, дуб звичайний, ясен звичайний, осика, береза повисла, липа серцелиста. Територія НПП «Мезинський» є останнім на сході форпостом зростання *Carpinus betulus*.

До складу синузій весняних ефемероїдів входять 5-7 видів, з яких переважаючими є *Anemone ranunculoides*, *Ficaria verna*, *Corydalis cava*, з додаванням *Dentaria bulbifera*, *Gagea lutea* та *Gagea minima*.

На давніх порубках корінних дубових, липово-дубових, кленово-липово-дубових лісів сформувалися похідні угруповання, які представлені осиково-березово-широколистяними лісами, що розміщені переважно в східній частині НПП, та березовими лісами, що зростають у північній його частині.

Типові для Лівобережного Полісся вільшняки на території НПП розміщуються в притерасних пониззях, а також в пониззях прохідних долин малих річок — приток Десни (Студинки, Хворостинки, Восковухи, Криски, Бистриці). Також на території парку значно поширеними є протиерозійні насадження з *Betula pendula* і *Robinia pseudoacacia*, які висаджені переважно на схилах та по краях ярів. У культурах берези відбувається природне відновлення корінних угруповань з неморальними, бореальними та лучними елементами. У культурах робінії з підліском з *Sambucus racemosa* формуються досить флористично бідні угруповання з участю *Urtica dioica*, *Chenopodium majus*, *Galium aparine*, *Impatiens parviflora*.

Луки на території НПП «Мезинський» зосереджені переважно в заплаві Десни, в меншій мірі її приток, заплави яких частіше заболочені. Вони представлені справжніми і болотистими луками, серед перших переважають лисохвостові та тонкомітлицеві. Зниження навколо озер-стариць займають болотисті луки, представлені угрупованнями з домінуванням *Beckmannia eruciformis* та *Agrostis stolonifera*.

Суходільні луки представлені угрупованнями формацій з участю *Agrostis vulgaris* та *Festuca ovina*. На схилах правого корінного берега Десни, підвищених ділянках поширені остепені луки з переважанням *Agrostis vinealis* та *Poa angustifolia*. На крейдяних ділянках відсутні специфічно крейдяні види, в якості домінантів і співдомінантів виступають *Poa angustifolia*, *Poa compressa* та *Festuca ovina*.

Болота на території НПП зосереджені в заплаві р. Десни, більш заболоченою є лівобережна її частина. Болотна рослинність представлена евтрофними трав'яними болотами, серед яких переважають угруповання з *Carex acuta* та *Glyceria maxima*. Лісових боліт мало, вони поширені у долинах малих річок та представлені угрупованнями формації *Alneta glutinosae*.

Водна рослинність НПП «Мезинський» представлена найчастіше угрупованнями формацій з участю *Nuphar lutea*, *Nymphaea alba*, *N. candida*, *Nymphoides peltata*, *Potamogeton perfoliatus* та *P. lucens*, *Stratioides aloides* і *Ceratophyllum demersum*.

Серед прибережноводних ценозів, які розміщуються невеликими смугами неподалік водойм та заростаючих стариць, поширені угруповання формацій з *Phragmites australis*, *Glyceria maxima*, *Scirpus lacustris*, *Butomus umbellatus*.

Особливістю рослинності Мезинського НПП в цілому є те, що вона характеризується значною різноманітністю та комплексністю, відсутністю великих площ, зайнятих однорідною рослинністю.

### Список літератури

1. Карпенко Ю. О. Поширення рідкісних видів судинних рослин на території Мезинського національного парку / Ю. О. Карпенко // Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка : зб. наук. пр. [Сер. Екологія. Біологічні науки]. [редкол.: В. О. Пащенко та ін.]. — Полтава, 2009. — Вип. 1. — С. 79–83.
2. Судинні рослини Мезинського НПП / Ю.О. Карпенко. — Чернігів: Десна Поліграф, 2016. — 100 с.
3. Устименко П.М. Флористичні знахідки на території запроєктованого Мезинського національного природного парку. — //Укр. ботан. журн. — 1984. — Т.41, № 4. — С. 64–67.
4. Фіторізноманіття заповідників і національних парків України. Ч.2. Національні природні парки / [кол. ав. під ред. В. А. Онищенко і Т. Л. Андрієнко]. — К.: Фітосоціоцентр, 2012. — 580 с.
5. Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона / [Т.Л. Андрієнко, В. А. Онищенко, О. І. Прядко та ін.]; під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. — К.: Фітосоціоцентр, 2006. — 316 с.
6. Червона книга України. Рослинний світ / [під заг. ред. Я. П. Дідуха]. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 900 с.